

Концептуальні засади страхування ресурсного потенціалу АПК

Борисова В.А., Сумський національний аграрний університет

У статті досліджено особливості страхування ризиків в аграрній сфері, обґрунтовано концептуальні засади та розглянуто структуру фінансово-економічного механізму страхування ресурсного потенціалу АПК, удосконалено класифікацію страхових ризиків ресурсного потенціалу АПК за критерієм об'єкта. Доведено, що комплексний підхід до страхування ресурсного потенціалу АПК має важливе значення для збільшення обсягів виробництва та якості сільськогосподарської продукції, підвищення продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: страхування в аграрній сфері, страхові ризики, ресурсний потенціал АПК, фінансово-економічний механізм страхування ресурсного потенціалу АПК.

Постановка проблеми. Соціально-економічні умови в Україні вимагають якісно нових підходів до збереження матеріальних цінностей, а також життя, здоров'я та працездатності громадян, які є об'єктом різних видів страхування. Існує потреба у запровадженні нових видів страхових послуг, створення конкурентного середовища функціонування страхових компаній, формування розвиненого страхового ринку [7].

Сучасні тенденції розвитку агропромислового комплексу в Україні та його реформування потребують удосконалення страхування його економічного потенціалу, господарської діяльності сільськогосподарських виробників, економічної відповідальності підприємств за ризик можливого заподіяння економічного збитку третім особам у зв'язку з аварійним і раптовим негативним впливом на стан навколишнього середовища (екологічне страхування).

У нових умовах господарювання поняття економічного потенціалу агропромислового комплексу розглядається як сукупна спроможність підгалузей аграрної сфери виробляти сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевезення вантажів, надавати послуги населенню. Сутність ресурсного потенціалу АПК пропонується розглядати як

частину економічного потенціалу, що має своє відображення в матеріальних, трудових, фінансових ресурсах і забезпечує процеси простого та розширеного відтворення з урахуванням екологічної складової, сталого розвитку суспільства. Необхідність підвищення страхового захисту ресурсного потенціалу АПК набуває важливого значення у зв'язку із завершенням в аграрному секторі економіки процесів реформування сільськогосподарських підприємств та особливо гостро постає проблема пошуку джерел компенсації шкоди й відновлення постраждалого виробництва, що визначає актуальність досліджуваного у статті питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних аспектів страхування присвячено праці таких провідних вчених: С.С. Осадця, В.Д. Базилевича, К.С. Базилевич, О.Є. Гудзь, С.А. Навроцького, Л.В. Сисоєвої, Ю.М. Журавлева, Т.Г. Александрової, Н.М. Внукової, В.В. Шахова [1-8] та ін. Однак страхування є важливою складовою забезпечення безперервності процесу відтворення економічного та природного потенціалу АПК, компенсації втрат підприємств аграрного виробництва, підвищення їх фінансової стійкості, тому комплексний підхід до страхування в аграрній сфері з урахуванням ризиків функціонування підприємств в ринкових умовах потребує подальшого дослідження.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад страхування ресурсного потенціалу АПК, що потребує вирішення таких завдань:

- з'ясування принципів побудови системи страхування ресурсного потенціалу АПК;
- удосконалення класифікації страхових ризиків ресурсного потенціалу АПК за критерієм об'єкта;
- обґрунтування концептуальної моделі страхування ресурсного потенціалу АПК;
- визначення структури фінансово-економічного механізму страхування ресурсного потенціалу АПК.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах особливість страхування ресурсного потенціалу АПК передбачає розвиток різних видів страхування, що належать до галузей страхування майна, відповідальності, життя, підприємницьких, фінансових та інших ризиків. В аграрній сфері механізм проведення страхування полягає в реалізації фінансово-економічних відносин, за яких страхувальник (юридична та фізична особа) через сплату грошового внеску (страхової премії) забезпечує собі чи третій особі в разі настання події, обумовленої договором або Законом України “Про страхування” [4], суму виплати страховиком, який приймає на себе певний обсяг відповідальності й для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, здійснює превентивні заходи щодо зменшення ризику, в разі необхідності перестраховує частину останнього. Страхувальниками можуть бути підприємства АПК будь-якої форми власності чи сільські мешканці, при цьому враховується сезонність виробництва сільськогосподарської продукції, специфічність даної галузі.

Принципи побудови системи страхування ресурсного потенціалу АПК відрізняються для добровільних та обов’язкових видів страхування. Добровільне страхування діє як в силу Закону [4], так і на добровільних засадах і здійснюється на підставі договору між страхувальником і страховиком щодо об’єкту страхування та ризиків, які приймаються на страхування. Загальні умови й порядок проведення добровільного страхування визначаються правилами страхування, які розробляються страховиком. Конкретні умови страхування обумовлюються при укладанні договору.

Добровільне страхування має вибіркове охоплення, бо не всі потенційні страхувальники бажають взяти в ньому участь. Крім того, за умовами страхування діють обмеження для укладання договорів. Термін страхування завжди обмежений, початок і закінчення якого обумовлюються в договорі, оскільки страхове відшкодування (страхова сума) підлягають сплаті, якщо страховий випадок трапився в період дії договору страхування. Безперервність добровільного страхування можна забезпечити тільки шляхом повторного

переукладання договору на новий термін. Договір добровільного страхування починає діяти тільки при сплаті разового або першого страхового внеску, якщо вони вносяться декілька разів. Розмір страхового забезпечення залежить від бажання страхувальника та умов проведення страхування.

Обов'язкове страхування здійснюється на підставі Закону України “Про страхування” [4], згідно з яким страховик зобов'язаний страхувати відповідні об'єкти (обов'язкові види страхування подані в ст. 7), а страхувальник – вносити належні страхові платежі, якщо страхувальник не сплатив належні страхові внески, вони відшкодовуються у судовому порядку. При цьому автоматично здійснюється безстрокове суцільне охоплення обов'язковим страхуванням вказаних у Законі об'єктів [4].

Процес сільськогосподарського виробництва являє собою органічну єдність і взаємодію людини та природи, при цьому він внутрішньо суперечливий. У зв'язку з недостатнім знанням закономірностей розвитку навколишнього середовища, останнє часто є неконтрольоване, що порушує нормальний процес виробництва і призводить до непередбачуваних наслідків [5]. Це породжує необхідність прийняття економічних заходів, які дозволили б відновити постраждалі об'єкти, відшкодувати збитки, завдані підприємству, і завдяки цьому створити необхідні умови відновлення процесу виробництва. З огляду на те, чи готовий суб'єкт взяти на себе відповідальність за страхове відшкодування збитків потерпілим внаслідок настання небажаних подій, розрізняють страхові та нестрахові ризики. Відшкодування збитків за страховими ризиками бере на себе страховик з можливою частковою відповідальністю страхувальника (пропорційна відповідальність, застосування франшизи тощо). Страхування дозволяє відшкодувати збитки, завдані стихійними явищами, неправомірними діями третіх осіб, несприятливими економічними подіями, форс-мажорними обставинами, за рахунок створення страхового фонду та перерозподілу коштів учасників процесу страхування [1, 6].

В умовах необхідності проведення заходів щодо покращання екологічної безпеки країни важливу роль грає страхування екологічних ризиків, яке передбачає відповідальність страховика за ризики, пов'язані з навколишнім середовищем та базується на нормах природоохоронного законодавства. Екологічне страхування дозволяє покрити збитки страхувальника, пов'язані з відшкодуванням третім особам тих втрат, які вони зазнали від забруднення навколишнього середовища у зв'язку з діяльністю страхувальника.

Отже, з'ясування сутності страхування ресурсного потенціалу АПК та прояв різноманітних ризиків в аграрній сфері зумовлюють необхідність удосконалення їх класифікації. Нами пропонується класифікація страхових ризиків ресурсного потенціалу АПК за критерієм об'єкта, відображена на рис. 1. При цьому ризики майнових ресурсів охоплюють можливість завдання збитку матеріальним ресурсам та нематеріальним активам підприємств аграрної сфери виробництва, майну сільських мешканців. Нами не розглядаються ризики спричинення шкоди нематеріальним активам (гудвілу, бренду, патентам, “ноу-хау”, технічній, науково-практичній, інструктивній, проектній та іншій документації), бо вони не страхуються через неможливість точного визначення розміру завданого збитку.

Розглядаючи об'єкти майнового страхування в сільському господарстві, слід підкреслити, що на них істотно впливають несприятливі об'єктивні, незалежні від людини, природні та інші чинники. Оскільки відновлення обов'язкового страхування майна фермерських господарств, орендарів, акціонерних та інших підприємств недержавної форми власності в нинішніх умовах здійснюється повільно, а для добровільного страхування вони не мають достатніх коштів, бо страхові внески сплачуються тільки з прибутку, що залишається в розпорядженні після сплати податків, значна частина власності даних підприємств не застрахована.

Рис. 1. Класифікація страхових ризиків ресурсного потенціалу АПК

З'ясування впливу ризиків в аграрній сфері та важливість ефективного механізму їх запобігання потребує розробки концептуальної моделі

страхування ресурсного потенціалу АПК як комплексної системи заходів зменшення спричинення можливої шкоди юридичним та фізичним особам в ринкових умовах господарювання, блок-схема якої відображена на рис. 2.

Рис. 2. Блок-схема концептуальної моделі страхування ресурсного потенціалу АПК

Страхування матеріальних ресурсів передбачає страхування майна юридичних та фізичних осіб, зокрема: страхування майна від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, сільськогосподарських культур та тварин, транспортних засобів, вантажів та багажу, земельних ресурсів як складової основних засобів та інші види. Страховий захист трудових ресурсів полягає в проведенні страхування службових обов'язків при підвищеному ризику, від нещасних випадків, пенсій, а також індивідуального, колективного, медичного страхування тощо. Страхування фінансових ресурсів передбачає страхування ризику втрати прибутку, кредитів, інвестицій, лізингових платежів, біржових і

валютних ризиків та ін. [3]. Важливе місце в моделі страхування ресурсного потенціалу АПК займає страхування відповідальності: екологічне страхування, якості земельних ресурсів, професійної діяльності, відповідальності товаровиробника, юридичних осіб за спричинення шкоди життю та здоров'ю третіх осіб, роботодавця за спричинення шкоди життю та здоров'ю працівників тощо. Концептуальна модель страхування ресурсного потенціалу АПК являє собою систему взаємовідносин між страховиком та страхувальником з приводу відшкодування збитків у разі настання страхового випадку, суттєве значення в цьому процесі належить фінансово-кредитному механізму.

За підтримкою Міністерства аграрної політики та продовольства в квітні 2001 року Українською Лігою підприємців агропромислового комплексу за участю 18 страхових компаній було створено Асоціацію страховиків в аграрному секторі економіки України, одним з головних завдань якої є удосконалення та сприяння розвитку страхування в сільському господарстві. Здійснення процесу страхування ресурсного потенціалу АПК можливе за допомогою дії системи економічних важелів і стимулів, що через організацію, правове та нормативне забезпечення, планування, регулювання та стимулювання діяльності фінансово-економічними методами й важелями є розроблений нами фінансово-економічний механізм страхування ресурсного потенціалу АПК, структура якого відображена на рис. 3. Взаємозв'язок його складових дозволяє ефективно проводити страхування, збільшувати кількість видів страхування за рахунок запобігання ризиків ринкової економіки з урахуванням специфічних особливостей аграрного виробництва, проводити співстрахування та перестрахування, самострахування через створення резервних фондів підприємств АПК, системи пропорційного страхування, франшизи тощо.

Під час страхування виникають грошові перерозподільчі відносини, причиною яких є наявність страхового ризику, можливість виникнення події, що здатна зумовити матеріальні або інші збитки. Розвиток ринкових відносин збільшує підприємницькі ризики. Науково-технічний прогрес підвищує

техногенні ризики (пожежо- та вибухонебезпечності в деяких галузях матеріального виробництва, забруднення навколишнього середовища), зростання аварійності та травматизму на транспорті та інші. Тому ефективне функціонування фінансово-економічного механізму страхування ресурсного потенціалу АПК дозволяє зменшити ризики матеріальних, трудових ресурсів, відповідальності, екологічні та фінансові; формувати та розвивати взаємовідносини страховиків та страхувальників у межах дії концептуальної моделі страхування ресурсного потенціалу АПК як комплексної системи заходів запобігання ризиків в умовах ринку.

Рис. 3. Структура фінансово-економічного механізму страхування ресурсного потенціалу АПК

Фінансово-економічний механізм страхування ресурсного потенціалу АПК як сукупності організаційних, фінансових, економічних, екологічних важелів ґрунтується на виконанні норм Закону України "Про страхування" [4], постановах Верховної Ради, Уряду, дотриманні статуту та правил страхування

страховиком, при цьому державний нагляд та регулювання страхової діяльності здійснює Міністерство фінансів України. Важливу роль у цьому процесі відіграє інформаційне забезпечення маркетингової, фінансової діяльності, співставлення результатів роботи страхової компанії з планами, вивчення потреб потенційних страхувальників. Запобігти великих і катастрофічних ризиків дозволяє співстрахування та перестрахування.

Співстрахування – це система економічних відносин, при якій об'єкт страхування, за згодою страхувальника, застрахований кількома страховиками. При цьому в договорі повинні міститись умови, які визначають права і обов'язки кожного страховика. За наявності відповідної угоди між співстраховиками і страхувальником, один із співстраховиків може представляти всіх інших у взаємовідносинах із страхувальником, залишаючись відповідальним перед ними лише у розмірі своєї частки. Під *перестрахуванням* розуміють систему економічних відносин вторинного страхування, при якій страховик передає частку своєї відповідальності з об'єкту страхування іншому страховику з метою створення збалансованого страхового портфелю [4].

Ідентифікувати, оцінити, проаналізувати та запобігти ризикам в аграрній сфері виробництва дозволяє ризик-менеджмент, при цьому необхідно враховувати їх вплив на навколишнє середовище, щоб по-можливості зменшити наслідки негативних явищ природного та антропогенного походження. Контролювання діяльності як страховика, так і страхувальника, на кожному її етапі є важливим елементом фінансово-економічного механізму страхування ресурсного потенціалу АПК. До фінансово-економічних важелів цього механізму, на нашу думку, можна віднести формування резервних фондів, регулювання системи тарифних ставок, податкового, інвестиційного та кредитного механізмів. Фінансово-економічні методи передбачають прогнозування, оцінку, аналіз, фінансове планування, інвестування оподаткування та механізм збереження страхових фондів.

Висновки. Запропонована концептуальна модель страхування ресурсного потенціалу АПК базується на засадах удосконаленої системи страхових послуг,

фінансово-кредитний механізм якої дозволяє збалансувати економічні взаємовідносини між страховиком і страхувальником, розширити ринок страхових послуг в аграрній сфері. Реалізація цієї концепції дозволить зменшити наслідки ризикових подій, які можуть спричинити фінансові, майнові, екологічні та інші збитки.

Комплексний підхід до страхування ресурсного потенціалу АПК має важливе значення для збільшення обсягів виробництва та якості сільськогосподарської продукції, підвищення продовольчої безпеки країни, покращення екологічного стану природних ресурсів для більш раціонального використання та зменшення негативного антропогенного впливу на їх відтворення; вимагає необхідності врахування світового досвіду, впровадження в Україні розвинутих світовою практикою форм і видів страхування.

Список літератури

1. Базилевич В.Д. Страхування: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Р.В. Пікус та ін. / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
2. Бойко А.О. Теоретичні основи та практичний досвід забезпечення фінансової стійкості страхової компанії [Електронний ресурс] / А.О. Бойко // Економічні науки. Серія облік і фінанси. – 2010. – №7. – Ч. 4. – Режим доступу до журн.: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2010_7_4/4.pdf
3. Внукова Н.М. Страхування: теорія та практика / Н.М. Внукова, Л.В. Временко, В.І. Успенко / За загальною редакцією д.е.н., проф. Н.М. Внукової. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 656 с.
4. Закон України "Про страхування" [Електронний ресурс]. – Електронні дані // <http://portal.rada.gov.ua>
5. Навроцький С.А. Страховий захист врожайності як метод зниження виробничо-господарських ризиків сільськогосподарських підприємств / С.А. Навроцький // Вісник СНАУ. Серія: Фінанси і кредит, – №1, 2007. – С. 124-131.

6. Осадець С.С. Страхові послуги: підручник / Кер. авт. кол. й наук. ред. проф. С.С. Осадець і доц. Т.М. Артюх. – К.: КНЕУ, 2007. – 464 с.
7. Пікус Р.В. Розвиток страхового ринку в умовах глобалізації / Р.В. Пікус // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2011. – №126. – С. 15-18.
8. Сисоєва Л.В. Аналіз фінансових ресурсів та достатності власного капіталу, як рівень фінансової надійності страховика / Л.В. Сисоєва // Економічний простір. – 2010. – №43. – С. 301-312.